

Over de probleem-project-methode

door H. Broekman, Tsj. Hettinga, G. Seffinga
en C. Strootman

Met deze bijdrage willen wij vijf jaar nadat de probleem-project-methode¹ min of meer gepubliceerd werd,² een soort balans opmaken. Welke aanwijzingen voor het gebruik zijn er te leveren, wat lijken de sterke en zwakke kanten van deze methodiek, welke alternatieven zijn gewenst?

De bedoeling is dus niet om de p.p.m. te verwijzen naar de mestvaalt der geschiedenis. Het ligt niet op onze weg om het opbouwwerk een belangrijk en effectief instrument te ontnemen. Eerder het tegendeel: door de p.p.m. kritisch onder de loep te nemen, denken we de uitbouw van de p.p.m. alsook de ontwikkeling van andere methodische aanpakken te bevorderen.

Bij het maken van de analyse baseren wij ons niet op kwantitatief onderzoeksmateriaal. Dergelijk materiaal is, voor zover ons bekend en gezien de taak die we ons stellen, over de p.p.m. niet voorhanden. Gelukkig is dit voor de ontwikkeling van het opbouwwerk – en de andragologie – niet een *conditio sine qua non*. Onze beweringen baseren zich primair op langdurige ervaring in en met

H. Broekman (1947) studeerde in 1973 af als psycholoog aan de G.U. te Amsterdam en werkte vervolgens bij het Sociaal Hoger Onderwijs Friesland te Leeuwarden. Sinds 1 januari 1980 is hij werkzaam bij het Sociaal en Cultureel Planbureau, CRM.

Adres: S.C.P. Postbus 37, Rijswijk.

Tsj. Hettinga (1943) studeerde aan de sociale academie te Enschede en de V.O. te Amsterdam. Hij werkte onder andere acht jaar als vormingsleider in Vinea Domini te Witmarsum, vervolgens als trainer bij de W.O.N.N. te Drachten. Sinds 1979 is hij als docent opbouwwerk verbonden aan het S.H.F. in Leeuwarden.

G. Seffinga (1938) studeerde onder andere aan de Kadercursus opbouwwerk te Groningen. Zij werkte ruim acht jaar als opbouwwerkster in de Transvaalwijk in Leeuwarden. Sinds 1976 is zij docente opbouwwerk bij het S.H.F. te Leeuwarden.

C. Strootman (1939) studeerde aan de sociale academie te Groningen en de Kadercursus opbouwwerk te Nijmegen; nu doctoraal student in de andragologie te Groningen. Hij werkte onder meer in het buurt- en clubhuiswerk en het opbouwwerk. Sinds 1974 is hij docent opbouwwerk bij het S.H.F. (Haniasteeg 7, Leeuwarden).

het opbouwwerk in het noorden. Een regio waar, zoals bekend, de p.p.m. ontstond en altijd een grote supportersclub had en heeft. En daarnaast vele gesprekken met gebruikers elders in den lande.

Tenslotte kan een dergelijke analyse niet goed geschieden zonder te reflecteren op de ontwikkeling van het overige opbouwwerk (als werksoort en functie) in de afgelopen jaren, hetgeen zal uitmonden in een aantal voorzichtige prognoses over werksoort en methodiek.

Kenmerken

Typerend voor de p.p.m. als vorm van handelen van opbouwwerkers is het planmatig, doelgericht, met probleembetrokkenen (cliënten, bewoners), in een afgebakende tijdsperiode³ werken aan een zichtbaar, concreet ervaren leefbaarheidsprobleem.⁴

De p.p.m. is doortrokken van een sterk resultaatgericht denken: tastbare leefbaarheidsverbetering moet het produkt zijn van de inspanningen. Deze strakke instrumentaliteit, die ook tot uitdrukking komt in de gewenste beperkte duur van het project, is een gezonde reactie op het vergaderopbouwwerk à la Van Tienen en Zwanikken,⁵ dat de zestiger jaren – met steun van C.R.M. – domineerde. Het verzet daartegen vanuit onder meer het N.B.V. of het buurtwerk in Leeuwarden⁶ kan gezien worden als een vroege aanzet tot de p.p.m. Bovendien was de bredere maatschappelijke context natuurlijk van invloed.

De opkomst van de p.p.m. kan niet goed begrepen worden zonder terug te denken aan de maatschappelijke ontwikkelingen aan het einde van de jaren zestig: een sterk antiautoritair protest, een relatief succesvolle praktijk vanuit het sociale actie-wezen en een daarmee samenhangende overspannen, elitaire verwachting van fundamentele veranderingen in de samenleving. De p.p.m. is een waardevolle synthese van het goede van deze ontwikkelingen: er werd zowel lering getrokken uit het succes van het probleemgerichte actiegericht werken als uit het dubbele echec van het harmonieuze vergadersamen spel van het geïnstitutionaliseerd opbouwwerk-wezen, alsook uit het onbesuisde, ongegronde democratie-optimisme uit de provotijd. Daar werd een professioneel antwoord op geboden, in meer dan één zin van het woord.

De tijden zijn nu anders: bestuurders krijgen les in het hanteren van actietegenstand, het opbouwwerk heeft zich verder ontwikkeld en het is de vraag of de leefbaarheidsproblematieken van de jaren 80 dezelfde zullen zijn als die van de periode eind 60 begin 70. Kortom: het wordt tijd voor een herijking van de p.p.m.

Rollen en relaties in het opbouwwerkproces bij de p.p.m.

Ruwweg zijn er vier partijen betrokken in een opbouwwerkproces: (a) de werker en zijn instelling, (b) de platformgroep, (c) degenen met wie en ten bate van wie de actie op touw gezet wordt: de cliënten (bewoners meestal), en (d) degenen van wie een verandering verwacht wordt, opdat het resultaat bereikt wordt.

Wat betekent de p.p.m. voor elk van die partijen? De p.p.m. heeft een waardevolle functie gehad in de professionalisering van het opbouwwerk; het verschaft de werker een duidelijke beroepsrol, het vakmatig handelen kreeg handen en voeten. Zeker ook voor opleidingen bood de p.p.m. nuttige aangrijpingspunten om het beroep te profileren. Het projectmatig en oplossingsgebonden karakter bood ook duidelijke voordelen voor de cliënten: het is een inzichtelijke methode, je weet wat je kunt verwachten en waarom. De rol van de partijen is duidelijk, overheden en dragers van tegengestelde belangen kunnen er door ontmaskerd worden als tegenstrevers. Dat is nuttig voor de belangenstrijd en biedt zinnige leerervaringen, zeer zeker voor de platformgroep. Toch brengt het sociaal-technologische karakter van de p.p.m. een aantal bezwaren met zich mee: het drukt de werker in de rol van deskundige en de cliënt en diens platformgroep in de rol van assistent – zeker bij ingewikkelde projecten; in de stadsvernieuwing bij voorbeeld ontstaat er snel een grote kennis- en invloedskloof, niet alleen tussen werker en platformgroep, maar ook tussen de bewoners en de platformgroep. Zorgen over deze slechte relatie maakt de opbouwwerker zich voortdurend. Meestal doet hij er pas wat aan, als deze de actie dreigt te verstoren vanwege het wegvallen van noodzakelijke bewonerssteun of tegenbewegingen. Het tempo van de strijd brengt geduldiger vormingsoogmerken in de knel.

En dit karakter van de p.p.m. is wellicht de reden dat het actiemodel van Stevense,⁷ waarin educatieve elementen heel nadrukkelijk verweven zijn – en mede als kritiek op de p.p.m. schraalheid wat dit betreft ontstaan –, zeer weinig toegepast is. En dus nog altijd op zijn empirisch gebleken waardevolheid ligt te wachten. De p.p.m. werkt dikwijls met organisatiepatronen die gebouwd zijn op effectief tegenspel op ambtelijke overlegstructuren, waarbij de eigen organisatievormen van de bewoners, vaak veel informeler, losse polsachtig, gepasseerd worden. De p.p.m. als zodanig dwingt de werker niet tot het gebruik van 'autochtone' organisatievormen hoogstens wordt hij door schade en schande wijs.⁸ En dat, terwijl – zie het werken van lokale afdelingen van vrouwenorganisaties ten plattelande, sport- of toneelclubs – deze vormen geenszins ineffectief zijn voor de problemen waarvoor ze ontstonden.⁹ En het is dan ook maar zeer de vraag of de nieuwe overleg- en oplossingsvormen na het vertrek van de opbouwwerker bij het aflopen van het project geïncorporeerd worden in het bestaande organisatiepotentieel.

Effecten

Kortom: de afhankelijkheid en machtsongelijkheid van de cliënt ten opzichte van de opbouwwerker en de platformgroep zijn toegenomen. Het gaat hier om een essentieel zwak punt van het opbouwwerk: zeggen dat de bewoners het zelf moeten doen, maar ondertussen toch de touwtjes strak in handen houden. Deze vuile handen van de opbouwwerker hebben zin, als er iets tegenover staat. Als het resultaat van deze – dikwijls noodgewongen en opgedrongen – discrepantie tussen ideologie en werkelijkheid een blijvende machtswinst ten opzichte van externen is. Het is echter een grote verdienste van de p.p.m. dat ze zo inzichtelijk en effectief is. De krachtige stelling dat de p.p.m. zo effectief gebleken is, is riskant: wellicht zullen toekomstige onderzoekspublikaties een ander licht op de zaak werpen. Vooralsnog baseren wij ons op een – weliswaar recent afbrokelende – consensus onder de geroutineerde gebruikers. Wat wij met inzichtelijk bedoelen, wordt wellicht duidelijk als we de casework-methodiek als contrast opvoeren. Opbouwwerk is een openbare aangelegenheid. Bewoners kunnen zien hoe het gaat, 'leken' kunnen ook zelf de p.p.m. toepassen. Casework speelt zich binnenskamers af, kent weinig controle mogelijkheden voor de cliënt en is met allerlei mythes en poespas omgeven.

Juist door die inzichtelijkheid is het mogelijk te wijzen op een andere tekortkoming van de p.p.m. De kracht ervan ligt niet in de laatste plaats in de selectie van welzijnsonderwerpen die zij oproept: welzijn zoals dat afhankelijk is van materiële zaken (wonen b.v.) en omgevingsgebonden condities (inspraakmogelijkheden), die in korte tijd met behulp van actie te veranderen zijn. Zelfontplooiing van de cliënt door educatieve of relationele ontwikkeling fungeert als toegevoegde waarde, de spin off van het werk.

Het eigenlijke doel: materiële belangenbehartiging, werkt een ondergeschikte rol van gevoelens en emoties in de hand. Op z'n best kanaliseert de p.p.m. deze, langs de door de werker wenselijk geachte punten: mensen die het tempo en de rationaliteit van de strategie niet kunnen volgen, haken maar af. De omgang met deze kant van het menszijn is in de p.p.m. een imitatie van de manier waarop bestuurders, politici en ambtenarenapparaten er mee omgaan: zolang het binnen de functionele kaders past, mag het. Opbouwwerkers kunnen dikwijls slecht met de emoties van de cliënt omgaan: zij hebben geleerd die snel ondergeschikt te maken aan een strategie – dat is wat ze er mee kunnen en dat is niet veel, en voor de positie van het vak in de toekomst onvoldoende. Op dit moment wreekt zich de summier maatschappijanalyse van de p.p.m.¹⁰ Onvoldoende wordt door het werken langs lijnen van de p.p.m. duidelijk dat er een samenhang is tussen materiële omstandigheden en bij voorbeeld relatieproblemen. Elke analytische scheiding heeft beperkte gebruikswaarde.

Tussenbalans

Het wordt tijd voor een tussenbalans. In het werk aan de kwaliteit van het bestaan kan men drie wegen herkennen: (1) bestrijding van evident onwelzijn, (2) bescherming van welzijn (tegen afkalving) en (3) bevordering van welzijn: versterking van een reeds goede positie.

De kracht van de p.p.m. ligt vooral in (1), minder in (2) en het minste in (3). Waar het gaat om een identificeerbare vijand, een concreet aanwijsbare onwelzijnstoestand, of een acute bedreiging vanuit de omgeving van de cliënten, is de p.p.m. op z'n best. Ook voor het tastbaar maken van sluipende bedreiging, verschraling van kleine dorpen, voor het huisvestingsbeleid van een gemeente, is de p.p.m. prima geschikt. De kracht van de methodiek lijkt minder te worden, als de opbouwwerker staat voor problemen binnen het cliëntensysteem (of 'cliëntsituatie', Mulder) als zodanig: bij de afwezigheid van een vijand van buitenaf, bij langduriger problemen, bij bevestiging van zelfstandig probleemoplossend gedrag en versterking van spontane organisatievormen.

Wij kunnen deze analyse ook systematiseren met behulp van het schema van Pincus en Minahan.¹¹ Deze stellen dat elke methode in het welzijnswerk in totaal een zevental werkingen kan hebben. We zullen de p.p.m. daarop bezien. Daarna noemen we een aantal maatschappelijke ontwikkelingen die de noodzaak tot een verdere methodische uitbouw onderstrepen. Dan noemen we een aantal fundamentele methodiekvragen waar ons inziens meer aan gewerkt zou moeten worden, wil het opbouwwerk verder komen. Tot slot trekken we conclusies wat betreft alternatieve procedures binnen en naast de p.p.m.

De volgende zeven punten zijn met een methodiek na te streven: (1) mensen ondersteunen in het effectief gebruiken van hun eigen probleemoplossend vermogen; (2) het leggen van relaties tussen mensen en dienstverlenende systemen; (3) het vergemakkelijken van onderling verkeer en het leggen van verdere relaties tussen mensen en dienstverlenende systemen; (4) het vergemakkelijken van onderling verkeer en het leggen van relaties tussen mensen binnen dienstverlenende systemen; (5) bijdragen tot ontwikkeling en verandering van sociale politiek; (6) het verschaffen van materiële steun; (7) het fungeren als middel tot beheersing van maatschappelijke krachten.

Ad 1. Wij hebben gesteld dat de p.p.m. wel heel duidelijk met en via cliënten werkt, doch dat kwestieus is of de cliënten versterkt worden in hun eigen probleemoplossende vaardigheden. Een aantal tegengestelde tendenzen signaleerden we.

Ad 2 en 3. Zeer zeker voert de p.p.m. een en ander in haar vaandel. Doch vanwege de beperkte tijd (tot het project 'afloopt') dat een opbouwwerker het cliëntensysteem begeleidt is niet bij voorbaat zeker dat vruchtbare relaties stand houden, juist ook omdat zij dikwijls via conflictachtige benaderingen afgedwongen zijn. En het zijn niet alleen de cliënten die iets geleerd hebben: de tegenstan-

ders trekken natuurlijk ook lering uit het gebeuren.

Ad 4. Dat was vroeger een taakstelling die het opbouwwerk naar zich toegevoerd kreeg: de coördinatie van het welzijnswezen, als zodanig en in relatie met overheid en burger. De p.p.m.-ontwerpers stelden zich geheel andere taken. Zeer juist, zeer nuttig. Wel heeft dit geleid tot een verdere fragmentarisering van het welzijnswerk en ontstonden er lokaal en regionaal wrijfpunten tussen enerzijds het maatschappelijk en cultureel werk en anderzijds het opbouwwerk. Niet zelden tracht één van de organisaties van dit trio één of beide andere voor de eigen doelstellingskar te spannen. Dominantie dus in plaats van wederkerige versterking.

Ad 5. Een van de nare bijverschijnselen die door het werken met de p.p.m. kunnen optreden is het versterken van een sociaal beleid dat niet meer is dan het netto resultaat van touwtrekken tussen allerlei groepsbelangen. Het werken aan belangen van groeperingen kan als totaalresultaat een optelsom van allerlei groepsparticularistische belangen te zien geven. Waardoor een verdeel- en heerspolitiek vanuit 'de overheid' uitgelokt en bevorderd wordt, in plaats van een gefundeerde beleidsvisie op achterstand en sociale ongelijkheid (Raf Jansen wees hier in 1975 op, zonder echter een hanteerbare oplossing te bieden).¹² Slechts waar het lukt de overheid tot een fundamenteel andere houding met betrekking tot achterstand te bewegen, kan dit negatieve effect vermeden worden. Dit soort beleidswijzigingen als reactie op opbouwwerk vanuit wijkacties is geen regel.

Ad 6. Het resultaatgerichte karakter ten aanzien van concrete leefbaarheidsbelangen in de materiële sfeer is de sterke kant van de p.p.m.

Ad 7. Op dit punt past bescheidenheid. Het aantasten van machtsconcentraties, het verkleinen van sociale ongelijkheid, het realiseren van een principiële aandacht voor achtergestelden, het is niet gelukt met de p.p.m., en daar koos men ook niet voor. Het ligt meer in de sfeer van: 'leuke dingen voor de mensen' en 'afdwingen dat er geluisterd wordt naar de probleembetrokkenen'. Eerder is gewezen op een duidelijk gevaar: het inkapselen van het opbouwwerk juist door de effectiviteit van de p.p.m.

Mochten er uit bovenstaande analyse al voldoende argumenten rollen om iets meer en iets beters dan de huidige p.p.m., een aantal trends in maatschappelijke werkelijkheid onderstreept de noodzaak tot verdere ontwikkeling van het interventierepertoire van de opbouwwerker. We duiden een en ander trefwoordgewijs aan.

1. Er is een toename van werkloosheid in het algemeen en een toename van vrije tijd, terwijl de mensen daar vaak heel slecht op voorbereid zijn: verveling als bedreiging, het aantreden ook van nieuwe, moeilijk via p.p.m. te organiseren belangengroepen: WAO-ers, werklozen.

2. Het aantal één- en tweepersoons huishoudens stijgt enorm. Binnenkort zal ongeveer tweederde van de Nederlandse burgers in zo'n miniverband leven. Daarnaast komen er steeds meer signalen dat de integratiekaders van mensen tekort schieten. Wij kregen toevallig in één week tijd drie recente rapporten in handen waarin voorspeld werd dat de eenzaamheid in de maatschappij zal toenemen.¹³ Juist op het punt van de persoonsgebonden, langerlopende welzijnskwaliteit, die met belang van het opbouwwerk van sociale relaties en expliciet educatieve doelstellingen verwezenlijkt moeten worden, is de p.p.m. erg zwak.

Er gebeurt van alles aan het gezondheidsfront: de regering subsidieert samenwerking tussen eerstelijnsgezondheidszorg en welzijnswezen. Vanuit wijkgezondheidscentra proberen artsen, maatschappelijke werkers en paramedisch personeel bewoners te organiseren. Er ontstaan zelfhulpgroepen rondom bijvoorbeeld rouwverwerking, valium-, libriumgebruik; bewoners worden gestimuleerd mee te werken in het gezondheidscentrum.

Samengevat: de leefbaarheidsproblematiek van gezondheid, zinvolle vrijetijdsbesteding, waardevolle sociale netwerken, stressbeheersing lijkt belangrijk te worden. Het zal duidelijk zijn dat wij de p.p.m., in ieder geval in de huidige vorm, daar minder geschikt voor achten. Alternatieven zullen ontwikkeld moeten worden, wil het opbouwwerk haar plaats en functie in de samenleving niet verliezen.

Problemen bij een nieuwe methodiek

Bij het ontwikkelen van opbouwwerkmethodieken – en dan bedoelen we met name die waar de werker in direct contact met bewoners opereert – doemt een viertal fundamentele vraagstukken op. Vraagstukken die nog maar voor een klein deel met de huidige p.p.m. worden opgelost: dat van de probleemdefiniëring van de cliënt, dat van de vaardighedenanalyse, dat van opgelegde inspraakstructuren: accepteren of niet, en dat van het beklijven van het geleerde. Wij gaan hierop achtereenvolgens in.

Welzijnsproblemen worden zelden door de mensen die er het slachtoffer van zijn, gedefinieerd in termen van collectieve actie. Zij leggen het accent eerder op gevoelens, en individueel tekortschieten. Een opbouwwerkmethodiek hoort een omzettingsproces, een hercoderen van de situatie te bevorderen: van privé-emoities naar publieke stellingname. Juist bij gezondheids-, eenzaamheids- en vervelingsvraagstukken ligt dit niet makkelijk. Toch zijn dit belangrijke leefbaarheidsproblemen, in weerwil van een geringe belangstelling op dit moment van de opbouwwerker te velde.

Wat mensen wel en niet kunnen, is dikwijls onduidelijk. Er zijn binnen het opbouwwerk nauwelijks technieken voorhanden om het potentieel aan krachten

te analyseren. Wat mensen kunnen, als zij er toe uitgedaagd worden, is iets heel anders dan wat zij tot nu toe hebben laten zien. De diagnostiek van het opbouwwerk zou zich meer moeten richten op potenties, dynamische elementen, latent organisatietalent en verborgen oplossingsvermogen. In situaties van onderdrukking liggen dynamische elementen altijd voor het grijpen: het gaat erom ze op het spoor te komen en het juiste appèl te doen. De formule van de vrouwenbeweging is blijkbaar ijzersterk: er wordt een fabelachtige hoeveelheid energie de maatschappij in gegeneerd. Daar zou het opbouwwerk lering uit kunnen trekken: ook onder andere achtergestelde groeperingen kunnen onvermoede actiepotenties sluimeren, die nog onvoldoende opgeroepen zijn.

Wie moet de prijs betalen voor steeds ingewikkelder vormen van bestuur. De overheid zadelt de burger op met steeds meer kennisproblemen: het waar, het hoe en het wanneer van medezeggenschap wordt steeds complexer. Niet alleen rondom stadsvernieuwing levert dit voor de opbouwwerker een kenniskloof en dus een machtsafhankelijkheidsprobleem op. Ook tamelijk recente problematieken, zoals streekplannen en bestemmingsprocedures, leggen een zware claim bij de opbouwwerker ten plattelande, deze werkt met mensen die gewend zijn zich kleinschalig te oriënteren en organiseren. Hoe ver moet de opbouwwerker gaan in dit meespelen binnen de termen en termijnen die opgelegd worden aan mensen die totaal niet thuis zijn in de wereld van formuleren en ambtelijke procedures? Vaak schiet de opbouwwerker in de rol van opvoeder, uitlegger of advocaat. Maar is het zo'n gek idee om te stellen dat er gestudeerd moet worden op actietactieken, bestaande uit het doelbewust, effectief en hartgrondig nee zeggen? De sociale ongelijkheid neemt immers niet af bij het voortdurend maar met moeite bewoners bij te spijkeren en de schuldvraag over de ineffektieve communicatie bij hen te leggen.

De essentie van het welzijnswerk is niet dat er dingen voor mensen geregeld worden, maar dat er vermogens, vaardigheden ontwikkeld worden (en dat hoeven geenszins de inspraakvaardigheden te zijn van het type dat overheidsfunctionarissen zo graag zien). Vermogens waardoor mensen zich beter kunnen weren, wanneer hun belangen en levensstijl bekneld worden. In zekere zin is de proof of the pudding van een geslaagde opbouwwerk-interventie: wat er gebeurt als de opbouwwerker weer vertrekt, als hij zijn begeleiding staakt bij het 'afroeden' van het projekt. Daarom moet een diagnose van de situatie naast een analyse van elementen die van belang zijn voor het verwerven van het resultaat ook betreffen: (a) welke vermogens zijn te mobiliseren? (b) en welke zijn de voorwaarden voor een blijvend functioneren van deze vermogens na de directe opbouwinterventie?

Conclusies, consequenties

1. Ons verhaal komt er voor een deel op neer dat het bij opbouwwerk om het beïnvloeden van mensen gaat, een agogische actie met als onvervreemdbaar element een (re)educatieve strategie. De gespitstheid op resultaten bij de p.p.m. heeft dat aspect van het opbouwwerk te veel in de schaduw gezet. De opbouwwerker zal er mee gebaat zijn, als hij bijscholingscursussen kan volgen rondom thema's als: hoe te werken vanuit de beleving van de mensen, het leren opsporen en ontwikkelen van streek-, plaats- of categoriaal gebonden oplossingsvaardigheden bij de cliënt, diagnostiek van het verder gebruik van wat geleerd is tijdens het opbouwwerkproces bij de cliënten. De zorg over het relatief verwaarlozen van het educatieve element bij de p.p.m. heeft overigens bij de W.O.N.N. geleid tot nadenken, wat onder andere in de recente publikatie *Opbouwwerk in nieuwe wijken* tot uitdrukking komt.

In dit belangrijke ontwikkelingsaspect brengen wij nuanceringen aan. In de opbouwwerkstrategievoorbereiding moet een werker zich goed afvragen: welke nadruk geef ik dit aspect in de actie, welke educatieve doelen (inhouden) zijn nuttig en haalbaar, en op welke momenten en bij welke deelgroepen binnen het cliëntensysteem (cliëntsituatie) is het een bruikbaar subdoel? Blindelings omhelzen van vormingstactieken en -technieken lijkt uit den boze. Een tweede punt van bedachtzaamheid betreft de druk momenteel vanuit C.R.M. om de club- en buurthuizen steeds meer educatieve zaken te laten aanpakken: alfabetiseringscursussen, educatieve netwerken, V.O.S.-cursussen. Hoe waardevol op zich ook, vermeden moet worden dat de aandacht van club- en buurthuizen voor het buurt-opbouwwerk erdoor verslapt. De buurtgerichte aandacht voor leefbaarheidsproblematieken kan in gevaar komen, wanneer te gretig op deze trend wordt ingehaakt. En dat is duidelijk niet wat we bepleiten.

2. Ons verhaal is voor een deel ook een oproep uit de oude doos: er zou meer studie en onderzoek moeten plaats vinden. Nieuw is wellicht de richting waarin. De wetenschappelijke ondersteuning van het opbouwwerk is traditioneel vooral gekomen van sociologie, politicologie en bestuurskunde. Recent meldt zich de beleidsanalyse aan. Wij bepleiten echter, vanuit het oogpunt van methodiek-ontwikkeling, tevens een oriëntatie op de psychologie. En dan doelen we niet op de bekende velden van groepsdynamica en organisatieleer, maar denken we aan de wijze waarop mensen omgaan met stress (coping behavior): de oplossingsstrategieën, de waarnemingsverdraaiing van de situatie, de codering van de eigen mogelijkheden waarmee mensen werken. Naast de cognitieve structurering van de situatie is een tweede studiegebied bijzonder interessant: onder wat voorwaarden kunnen mensen hun emoties in effectieve organisatie- en actievormen vertalen. Nuttige teksten in dit verband schreven Holzkamp (waarnemingsleer), Ute Holzkamp-Osterkamp (motivatieleer), Lazarus c.s. (stress-coping-behavior), Janis en Mann (beslisgedrag van mensen) en Agnes Heller

(omgang met dagelijkse zorgen).

3. Er zou onderzocht moeten worden, wanneer de p.p.m. niet kan en niet moet worden gebruikt. Enige grenzen hebben wij al aangestipt: bij langer lopende processen, bij zaken waar het niet direct gaat om materiële (omgevingsgebonden) resultaten, bij het ontwikkelen van vaardigheden en het versterken van sociale relaties in een heterogene achterban. Dus met name op leefbaarheids-terreinen van gezondheid, werklozen problematiek, sociale integratie is de p.p.m. zwak. Onvoldoende onderzocht is voorts, op welk moment en op welke manier een project moet worden afgesloten.

Nog niet genoemd is het verschijnsel dat de p.p.m. vooral heeft bijgedragen tot de ontwikkeling van het territoriale opbouwwerk, terwijl het categorale opbouwwerk zeker ook een belangrijke maatschappelijke activiteit van dit moment – en de nabije toekomst – is. De toepasbaarheid van de p.p.m. op dat terrein is dubieus. Overigens, de opmerkingen waarmee wij deze bijdrage begonnen, zijn op dit moment niet meer dan veronderstellingen, gebaseerd op eigen ervaring en wat je zo hoort bij de collega's. Er is niet zoveel gemakkelijk toegankelijk onderzoeksmateriaal over het functioneren van opbouwwerk: er is een vrij zwakke onderzoekstraditie wat betreft de proceskant. Dat zou verbeterd moeten worden, praktijkverslagen en systematische beschouwingen over gedane en niet gedane handelingen in projecten zijn broodnodig voor de verdere ontwikkeling. Belangrijk pioniersonderzoek wordt verricht door G. de Kleijn c.s., Koos Vos en Han Hidalgo.¹⁵

4. Tenslotte willen wij een aantal projecties ten aanzien van het opbouwwerk in de toekomst maken. Het opbouwwerk heeft sinds het midden van de jaren zestig een aantal sectoren veroverd: stadsvernieuwing, onderwijsopbouwwerk, kleine dorpen-problematiek. De vraag is nu welke kant het uit moet. Daarover lopen de meningen uiteen.

Sommigen wensen het penetreren van de economische sector. Het opbouwwerk moet de reproductiesfeer verlaten en zich invecchten in de productiesector. Een voorbeeld hiervan is het project Werk en Welzijn, dat door W.O.N.N. en C.O.L. (Leeuwarder opbouwwerk) wordt opgezet. Anderzijds bestaan er met name in Rotterdam vergevorderde plannen voor het wijzigen van eigendoms- en beheersverhoudingen ten aanzien van woningen: de wijk-woningcorporatie (zie o.a. Turpijn en Veenema).¹⁶

Anderen zien een specifieke functie voor het opbouwwerk in het werken op het raakvlak van instellingen in een bepaald gebied: het samenbrengen tot gecoördineerde aanpak, het stimuleren van nieuwe initiatieven het (doen) oplossen van discrepanties tussen het aanbod van voorzieningen en de belangen van bewoners. Dus oude wijn in nieuwe zakken.

Weer anderen zien een verbinding met de sociale politiek. Janssen, in zijn eerder aangehaalde artikel, is hier een pregnante pleitbezorger van. Of het

opbouwwerk dat nu wil of niet, de voortschrijdende decentralisatie (kaderwet welzijn) zal stedelijke en buurtwerk-instellingen dwingen zich er mee bezig te houden. Sociale planning wordt een belangrijk aandachtspunt. Schuyt houdt een interessant pleidooi voor een taak van het opbouwwerk met betrekking tot de decentralisatie van het welzijnsbeleid.¹⁷

De voorzet verdient een uitwerking in concrete modellen.

Een volgende mogelijkheid: het thema 'stimuleren van bewoners-zelforganisatie' is nog altijd levend en krijgt nieuwe impulsen vanuit feminisme en zelfhulp-patiëntengroepen (het tijdschrift *Marge* besteedt hier veel aandacht aan).

Tenslotte zoeken sommigen, maar dan dikwijls buiten het geïnstitutionaliseerde opbouwwerk, een functie voor het opbouwwerk in de jaren 80 in Peperiaanse richting:¹⁷ het onder controle brengen van het opbouwwerk via politieke kaders, en anderzijds het subsidiëren van ad hoc initiatieven vanuit de basis.

Wij pretenderen niet volledig te zijn met deze opsomming, en ook niet dat wij de wijsheid in pacht hebben in welke richting(en) het opbouwwerk zich zal (zou moeten) bewegen, maar voor ons is één ding heel duidelijk. De p.p.m., in zijn huidige ontwikkelingsstand, en waarschijnlijk ook in potentie, is hoe dan ook te beperkt om bovenstaande ontwikkelingen te dragen. De samenleving, de cliënten en de professie verdienen uitbreiding van het interventierepertoire van de resultaatbeluste opbouwwerker langs andere lijnen.

Noten

- 1 A. Besteman, *De probleem Project Methode in het opbouwwerk: denk-, leer- en bijscholingsmateriaal*, Drachten, Werkplaats Opbouwwerk Noord Nederland, 1974. Deze brochure is reeds lang uitverkocht. Het W.O.N.N. herdrukt hem niet vanwege het gedateerde karakter ervan. Slechts via de bibliotheken en het roodrukcopieerapparaat is er aan te komen. Het W.O.N.N. is bezig met de productie van een moderne versie.
- 2 Het artikel werd najaar 1979 geschreven.
- 3 Met betrekking tot het tijdsgebonden karakter doelen we op twee facetten. Eerstens de met de projectopzet gegeven trajectafbakening en daarmee samenhangende tijdsfasering en instellingsaandacht, tweedens de kippeling van de door het p.p.m. opbouwwerk gehanteerde tijdschaal aan die van de tegenstanders (overheid, woningcorporatie, etc.).
- 4 Dikwijls wordt op verbaal niveau, ook een doel beleden als verhoging van het vaardigheidsniveau, maatschappelijke redzaamheid van de cliënten. Doch in de praktijk wordt daar niet de grootste aandacht aan besteed, of komt men daar feitelijk weinig aan toe. En dit omdat het eigenlijk ook niet de actieve, gebleken interesse van de bewoners heeft. Directe materiële lotsverbetering en de daadwerkelijke beleidswijzigingen van de tegenspeler staan voorop.
- 5 A. J. M. van Tienen en W. A. C. Zwanikken, *Opbouwwerk als sociaal-agogische methode*, Deventer 1972, 2e druk.
- 6 Nota Samenlevingshulp en cultureel werk, *de Schalm*, 1970, en de reacties hierop van Zwanikken idem, 1970) en van Van de Leur (idem 1970/5).

- 7 H. Stevense, Exemplarisch buurtwerk, blz. 90-98 uit *Sociaal cultureel werk – een verkenning naar de theorie en methoden*, Bloemendaal 1978. Een eerdere versie hiervan werd gepubliceerd in het beleidsstuk *Groeinota N.B.V.*, 1976.
- 8 Van de Leur in: Opbouwwerk op de begane grond (*Nimobulletin*, 1974/3) propageert een open presentiemodel en verwerpt representatiemodellen. Daarmede levert hij een aantrekkelijk pleidooi voor de werkelijkheid van het micro-niveau. Een pleidooi voor de presentie van die werkelijkheid – in het opbouwproces. Echter de werkelijkheid van het (p.p.m.-)opbouwwerk is echter sterker dan de leer: presentie wordt geïnstitutionaliseerd in organisatievormen die 'gemeente-eigen' en 'bewonersvreemd' zijn.
- 9 We bepleiten overigens niet het zonder meer gebruik van reeds aanwezige organisaties (vgl. ook Samsom in *T.M.W.* 1978 blz. 288-292).
- 10 F. Veelenturf, De probleemprojectmethode in het opbouwwerk, *Maatschappelijk welzijn*, 1975/9, blz. 224-227.
- 11 A. Pincus en A. Minahan, *Social work practice model and method*, Itasca (Illinois) 1973.
- 12 R. Janssen, Samenlevingsopbouw in maatschappelijk perspectief; en: R. Janssen, Elk vogeltje zingt zoals het gebekt is, *Maatschappelijk Welzijn*, 1975/1 en 1975/12, blz. 293-300 en 323-325.
- 13 Wetenschappelijke Raad voor de Regering, *De komende vijftienvintig jaar*, Staatsuitgeverij; *Visie commissie St. Bavo*, rapporteur Rob Offerhaus: Derde Visie rapport. Stichting Centrum St. Bavo, Noordwijkerhout 1978; *Onderzoeksverslag Opbouwwerk in Nieuwbouwwijken*, Rapporteur J. Rodermond, Werkcentrum Zuid Holland, Dordrecht 1978.
- 14 K. Holzkamp, *Sinnliche Erkenntnis*, Kronberg 1976, U. Holzkamp-Osterkamp *Grundlagen der psychologischen Motivationslehre* Frankfurt 1975, Bnd 1 1976, Bnd 2: R. S. Lazarus, J. Averill, W. Opton, The psychology of Coping, in: G. Coelho, D. A. Hamburg, J. E. Adams (eds.), *Coping and Adaptation*, New York; I. L. Janis, L. Mann, *Decision Making: A psychological Analysis of Conflict: Choice and Commitment*, 1971 Agnes Heller, *Versuch einer Erklarung der individuellen Reproduktion*, Suhrkamp 1978.
- 15 Gerard de Kleijn c.s., *Samen staan we sterk*, Den Haag 1978; Han Hidalgo, *Probleemvaststelling in opbouwwerkprocessen*, Katholieke Hogeschool Tilburg; Koos Vos *Experimenteel onderzoek*, W.O.N.N. Drachten in voorbereiding.
- 16 W. Turpijn en H. Veenema, *Bewonersparticipatie*, Deventer 1978.
- 17 Theo Schuyt, Decentralisatie en opbouwwerk, *De Nederlandse Gemeente*, 1979, no. 28-29; zie ook W. van de Leur, *Opbouwwerk en gemeentelijk welzijnsbeleid*, 1979.
- 18 B. Peper, *Vorming van welzijnsbeleid*, Meppel 1972.

Summary

This article strikes a balance of strong and weak points from the so-called Probleem-Project-Methode (P.P.M.), a method of community work in the Netherlands, which has been used increasingly over the last five years. Principles and effects of this method are analysed from a base of experience with the P.P.M. Strong sides of this method are: the orientation on effectively solving problems of residents; projectplanning as an organisation skill; the transparency of the method and the effects of this method on the growth of Dutch professionalism in community work. The authors criticize the exclusive orientation on results in the sphere of *material* interests, accompanied by too little attention for educative effects in community work. They draw a global outline for alternative methods to complement the P.P.M. and other existing methods.